

ВУКО ПАВИЋЕВИЋ

ПИТАЊЕ ОСНОВНОГ МОТИВА ЊЕГОШЕВЕ ПЕСМЕ ПОД НАСЛОВОМ „ЉУДЕВИТУ ШТУРУ“

Познато је да су Његошеве мање песме, као и његова књижевна дела уопште, неуједначене по својој уметничкој вредности. Песма која је до сада код нас објављивана под насловом „Људевиту Штуру“ спада у ред врло успешних и снажних песама (каква је, на пример и песма *Мисао*). Њена песничка вредност лежи пре свега у низу сликовитих метафора и проширених поређења, која нас подсећају на нека од најбољих поређења у *Лучи микроkozма*.

Па ипак, ова песма, која је код нас објављена и даље се објављује под насловом „Људевиту Штуру“, загонетна је у погледу свог основног мотива или субјекта. О том субјекту, или пак о питању коме је ова песма посвећена, постоје различита гледишта. Ми смо, проучавајући литературу која се овим питањем бави и, наравно, проучавајући саму ову Његошеву песму и њој сродне, дошли до уверења да нису исцрпене све могућности у погледу утврђивања и одређивања њеног субјекта, па у овом напису желимо да предложимо једно ново решење. Наравно, пре него то учинимо, дужни смо да прикажемо већ постојећа и покажемо зашто нам не изгледају задовољавајућа. Тиме ће наш рад добити карактер расправе. Но да бисмо омогућили читаоцу да расправу активно прати, донећемо на почетку текст саме песме. Песма (под насловом „Људевиту Штуру“) гласи:

У мрачноме путовању слеђујем ти зубљи свјетлој
ка погледи жедни данах феноменах бистру кључу
ка побожник што слеђује посагнуте трепавице
светом входу у сумраки за лампадом играјућом,
али путник с бурне волне жедни поглед кад управља
кроз чајну густу морску к врху куле фењерове.
Шта ме к томе побуђује, о природо таинствена?
Зар свјетила тога морам бити слабим сателитом?

Свуд с' огледам кâ вјештица пред зрачнијем образима,
 свуд те видим Ђено дубиш у зрцала мистическа,
 с мракама се гордо бориш, глас вјенчајеш са лучама,
 страшило су моме оку зрачни твоји полусови,
 а ти смјело играјући на зеницу точку сједиш,
 са ње химне просторима уз судебне жице појеш;
 ништожности бићем дражиш, оплакиваш бића биће,
 лик свој видиш на надиру Ђе погледе остре баца.

Како славља са младике трогателним дијалектом
 кад јутерњу химну поје над потоком милећијем,
 у њем себе она види наврх танке младичице,
 себ' подража, себе учи и весели сама себе,
 у живо се огледало играјући огледива,
 глас свој чује и дозива и са свим је задовољна.

Није ово наступ неки лунатике али клапње,
 но свештена литургија у сабору свесвјетија.

Ка свјетила једног луче у његову развијању
 из кристалне колијевке са играњем што се сипљу,
 погледи се исто твоји разиграју неуморно
 по алмазним островима у држави Латониној,
 зјенице ти смјело дубе на дискове распламане,
 у бездне се попружаваш, Ђено игла полус не зна
 нит кормило лаба слуша, Ђе природа поб'јебена
 у њедрима ноћи спава — хаос мјериш, с мраком збориш.

У атому студеноме, те превјечним санком спава,
 видиш симбол божествени и некога бића клицу —
 ти у мрачним просторима под хаосне густе тмуше
 видиш оком магическим Ђе с' ускрса сјеме таји.
 Неуморни твој гении по правилу неком тајном
 жеже лампе с растојањем по ужасном ноћном пробу,
 и путује, но ка ангел, по држави Сатаниној,
 и адово нарјечије са поучком гласе даје.

И цар исто ради од Иперiona,
 заживућ огњеве на кристалне куле
 Пиренеја гордог обилне Индије,
 које гордо дубе над бурним тучама,
 ал' му мраке вјечне, сопутнице пране,
 већ фењере смјело брилијантне гасе
 на ледену круну Чимбораса горда,
 ал' он исто зубљом неуморно трчи.

Кад се од нас скрије за рубинске волне
 западњега мора, тад прелест открије,

тад му се разлете по мрачној пустињи
сто и осам ројак од бистра алмаза,
животворне струје његове пијући,
правилнијем трагом њиним следејући,
жуборећи тихо зрачним нарјечијем.
Ти њему приличиш кад се од нас скријеш.

Рукопис ове своје песме Његош је предао за објављивање истакнутом словачком културном и национално-политичком раднику Људевиту Штуру. Било је то новембра 1846. године, након њиховог састанка у Бечу, где је Његош боравио, по трећи пут, од октобра 1846. до фебруара 1847, надгледајући штампање *Горског вијенца* и очекујући да га прими у аудијенцију руски двор ради решавања важних унутрашњих и спољнополитичких питања Црне Горе (познато је да се Његошевој жељи и захтеву није изашло у сусрет). Штур је песму објавио 5. јануара 1847. у 51. броју „Татранског орла“, књижевног додатка „Словачких народних новина“ (Братислава). Ту је песма објављена и у српско-хрватском оригиналу и у преводу на словачки језик. Носила је неодређен и уопштен наслов: *Пјесма* од Петра Петровића, Владике Црногорског. Уредништво ју је пропратило напоменом која у преводу гласи: „Његово Височанство владар црногорски изволео нам је саопштити ову своју песму, с налогом да се штампа у Орлу. Примајући овај дар у знак словенске узајамности, ми се за њега одмах ту срдачно захваљујемо Његовом Височанству“.

Код нас, песму је први пут објавио Симо Поповић у „Гласу Црногорца“, број 5, за 1875 (Цетиње), али не целу, већ само првих 16 стихова. Уредништво „Гласа Црногорца“ тврдило је у једној белешци да песма раније нигде није била објављена, јта се тако дуго и мислило о песми у нашој науци о књижевности.

Да је пак песма већ раније објављена у целини у „Татранском орлу“, и то у оригиналу и словачком преводу, скренуо је пажњу нашем истакнутом испитивачу словачко-југословенских културних односа Ристу Ковијанићу чешки професор и академик Јозеф Шкулети 1933. године. Ковијанић је пре тога дознао за састанак између Његоша и Штура у новембру 1846. године (из Хрубанове студије о Штуру).¹

Међутим, Ковијанић се није постарао да песму код нас објави целу онда кад је за њу (1933. год.) сазнао да је објављена у „Татранском орлу“. Објавила ју је, и у оригиналу и словачком преводу, Нада Борђевић у „Прилозима за књижевност“, књ. XXV, св. 1—2, Београд 1959. Али Ковијанић је већ 1933. године,

¹ Сви подаци узети су из најновије Ковијанићеве студије: *Његошева пјесма Штуру*.

у зборнику посвећеном Јозефу Шкулетију, објавио свој рад *Људевит Штур и Бранко Радичевић*, па је тај рад објавио, две године касније, и на нашем језику (у „Књижевном северу“, св. 1—2, Суботица 1935).

У овоме раду Ковијанић поставља тезу о идентитету загонетне и у мистичким симболима приказане силе којој се Његош обраћа. По њему, та сила је — сâм Штур. За потврду те тезе, Ковијанић се просто позива на првих 16 стихова песме (који су му тада, изгледа, једино били познати). Дакле, кад Његош пева о нечијој или некој „зубљи“ којој следује „у мрачном путовању“, онда је то Штурова зубља, Штурова мисао. Исто тако би и онај који седи на „зеничној тачки“ и пева химне просторима био Штур. Кроз одговарајуће и све друге стихове Његош велича Штура, којег, вели Ковијанић, „нико није уздигао тако високо као управо Његош“². А да је песма о којој говоримо могла бити испевана у славу Штура, по Ковијанићу је доказ чињеница што је Његош уздизао у звезде и самог Бранка Радичевића, који је био знатно мање утицајна личност од Штура.

Ова аргументација није пружала довољно доказа за тезу да се у песми велича Штур. Та теза је, и по Ковијанићевој изјави, изгледала самим словачким историчарима књижевности као откриће, што значи да нису сами долазили на претпоставку да је песма (која је у „Татранском орлу“ објављена с неодређеним насловом) посвећена Штуру. Истина, уопштено говорећи, песма је могла бити посвећена и Штуру јер је био истакнута личност, која је могла оставити и на Његоша снажан утисак. Али симбол којим се Његош у песми служи може исто тако бити вишезначан (као и симболи из *Луче*), па је пре одлучивања за тезу о Штуру као субјекту песме ваљало испитати и друге могућности. Осим тога, скоро је апсолутно извесно да је Његош испевао песму *пре* састанка и личног виђења са Штуром и на састанку је предао Штуру. (Штур у напомени каже: „Његово Височанство црногорски владар изволео је предати нам ову песму са жељом да штампа у *Орлу*...“).

И доиста, Ковијанићеву тезу нису прихватили сви историчари књижевности који су о овој песми говорили. Тако је В. Латковић сматрао да се управо после објављивања целе песме мора одбацити теза о Штуру као њеном субјекту. Насупрот тој тези, Латковић сматра да песма „звучи као рефлекс идеја разрађених у *Лучи микроkozма*, посебно идеја о сунцу и сунчевој светлости“. Слободније речено, то би била нека врста химне сунцу. — И Нада Борбевећ је најпре изразила сумњу да је песма посвећена Штуру, поред осталог зато што је „претерано онолико величање Штура ако њега на једном месту назива генијем, а на другом упоређује с богом. Штур је тада био млад човек триде-

² Латковић, П. П. *Његош*, Београд, 1963, стр. 184—5.

сетих година, а савремени чешки листови говорили су о њему без претеривања и великих епитета“.³ Али она, не без противречности, касније у свом тексту као да усваја Ковијанићеву тезу јер пише: „Колики утисак оставио на Његоша Штуров рад и његова личност, показала је песма најлепших и највећих поређења и хвала које му је Његош упутио“.⁴ (Тезу о Штуру као субјекту ове песме без ограда прихвата и Б. Живановић⁵).

Тако је Ковијанић био обавезан да своју тезу образлаже подробније. Он је то учинио у свом новом, недавно објављеном раду. У њему укратко побија Латковићеву тезу о сунцу као субјекту песме. Одбија је, мислимо, с правом јер се у песми врши само упоређење субјекта песме са сунцем, тачније речено, с „царем од Иперииона“ (а то је божанство сунца). Сам субјекат мора бити нешто друго. По Ковијанићу, то мора бити „неки заслужни човјек, нека изузетним способностима обдарена личност“ коју песник „диже у звезде“.

Да је пак та личност — Људевит Штур, Ковијанић доказује истим оним поступком који је применио и у ранијем раду, али служећи се сада и новим појединостима како за тезу да је Његош могао посветити једну оду Штуру тако и за тезу да му је стварно посветио. Тако, он сада истиче да је Његош уздизао у звезде не само Бранка већ и Пушкина и Симу Милутиновића и Лукијана Мушицког, па је могао испевати и оду Људевиту Штуру. А да је Штур доиста и побудио Његоша да му испева оду, Ковијанић се сада позива на изјаве многобројних савременика о снажном, често фасцинирајућем утиску који је на њих чинила снажна Штурова личност.

Тако, Мирослав Хрибан убрајао је Штура у „метеорске геније“, Јан Колњејак(?) говорио је „о зажареној свјетлости зубље Људевита Штура“ на којој су се запрејавали његови културни саборци(?), Јозеф Подпрадски говорио је о Штуру као „ванредном феномену доба“(?), по Борбу Рајковићу он је био „зажарен најсилнијем огњем за народност словенску“, а Димитрије Матић је писао како је „скоро изван себе дошао слушајући овог човека-чудовиште, не знам како другачије да га назовем“. Слично су о Штуру писали Иван Кукљевић, Милан Прелог и други. Врхунске похвале о Штуру Његош је могао чути у Бечу 1846. „из Вукова круга, којему су припадали, поред осталих, кнез Михаило, велики Штуров мецена, и извјестан број Штурових брагиславских ученика (као Буро Даничић и Јулије Радишић“).

³ Н. Борђевић, *Његошева песма Штуру и њен превод на словачки језик*, „Прилози“, XXV, св. 1—2, Београд 1959, стр. 47.

⁴ *Ibidem*, стр. 53.

⁵ Борбе Живановић, *Један прилог Његошевом схватању словенства*, „Анали Филолошког факултета“, Београд 1963.

Но, ако на основи претходне аргументације прихватимо тезу да је песма доиста испевана у славу Штура, поставља се питање: зашто Његош није и у наслову песме поменуо Штурово име?

По Ковијанићу, разлог лежи у политичком карактеру песме. У песми је, поред Штура, скривена — Аустрија, „чије унутрашње стање пјесник приказује алегорично и у алузијама“. Она, као апсолутистичка, феудална и угњетачка сила представља „Државу Сатанину“ (која се помиње у другом делу песме) и „мраке“ против којих се Штур бори. Али Његош је не само песник и одушевљени присталица словенске идеје, већ и државник који мора водити рачуна о интересима Црне Горе. Она је у сталном сукобу с Турском, па Његош не сме истовремено изазивати и Аустрију. Напротив, наклоност Беча му је неопходна. Зато он у песми не сме директно критиковати Аустрију нити се директно изјашњавати за борбу обесправљених Чеха и Словака против Аустрије. „Своју горућу жељу он испољава скривеном алегоријом“.

„И Штуру је, такође из политичких разлога, погодовала песма без наслова и помена његова имена, а да је ипак изванредно згодно наговијештен и високо уздигнут“. Затим, Штуру је, по Ковијанићевом мишљењу на које ћемо се касније осврнути, погодовала песма без помена његова имена и замагљеност визије Свеславије у њој јер би иначе „читаоци лако уочили Његошеве сумње у остварење те визије, пошто су у пјесми посвећеној њему јако наглашени његови „магически“ и „мистически“ погледи“.

Коначно, политички разлог исте врсте, то јест тежиња да се не изазива Аустрија, лежи — по Ковијанићу — и у већ наведеној тврдњи „Гласа Црногорца“ да песма раније није нигде објављена. Уредник Симо Поповић био је бач братиславских професора који су добро познавали Штура (Штур је умро 1856) и могли знати да је Његошева песма њему посвећена. Он је, такође, могао знати да је песма објављена у „Татранском орлу“, али је из „политичких разлога хтео да заматне траг одакле је преузета“. По Ковијанићу, и кнез Никола је „морао знати за Његошеву пјесму прије штампања у „Гласу Црногорца“. „Претпостављам“, вели Ковијанић, „да су обојица били сагласни да се у напомени објави: како пјесма раније није нигдје штампана“. Било би неопрезно рећи: да је штампана у Аустро-Угарској, коју је подривао Штур, у Штуровом „Орлу“, чије је излажење забранила аустроугарска влада“. А било би неопрезно означавати место првог објављивања песме и, поготову, објављивати други део песме у коме се алудира на Аустрију зато што је Црна Гора у оно време (1875) стајала пред ратом с Турском, па се кнез Никола старао да ничим не изазива Аустрију. Осим тога, Аустрија је 1873. године била забранила растурање „Црногорца“ (претходника „Гласа Црногорца“) у југословенским крајевима

под аустријском влашћу, и то због изразите антиаустријске пропаганде. Затворен тако у пранице Црне Горе, лист није могао даље излазити, па је у новом листу, „Гласу Црногорца“, Поповић као уредник морао бити много обазривији према Аустрији. Отуда и с Његошевом песмом Штуру поступа како треба, то јест објављује само њен први део у којем нема алузија на Аустрију. Али објављивање макар првог дела песме могло је да има своје политичко дејство и функцију. Црна Гора се налазила пред ратом с Турском, па је већ и само помињање Штура као борца против Аустрије могло да значи једну опомену Аустрији да не предузима ништа против Црне Горе. „Било је државнички мудро“, вели Ковијанић у закључку свог рада, „ничим не огорчити сусједну освајачку силу док се с другом воде борбе и ратови. Било је дипломатски вјешто наговијестити Аустро-Угарској да ако крене против Црне Горе и херцеговачких устаника, може се потпирити устанак у њој самој, у Боки Копорској, Далмацији и даље. С друге стране, Његошевом пјесмом Штуру скренута је пажња свим словенским народима у Аустрији и Угарској, који су тежили својој слободи, да су херцеговачки устанак и рат против Турске уперени против тираније, да доприноси њиховом ослободилачком стремљењу, зато су дужни бити на страни устаника и ратника, и помоћи њихову борбу. Наишло се на одзив... (?) И кнезу Николи и Симу Поповићу догађаји су дали за право“.

II

Настојали смо да што детаљније прикажемо Ковијанићеву аргументацију у прилог тврдње да је песма о којој расправљамо доиста испевана у славу Људевита Штура. Чини нам се да ни смо испустили ништа што је у тој аргументацији битно.

Ми бисмо се доиста радовали кад би та аргументација била довољно убедљива. У том случају, питање — шта је или ко је она тајанствена природа којој Његош следује „посапнуте трепавице“ као „побожник за лампадом играјућом“ било би решено, Његошева песма била би нам јасна. На жалост, нама приказана аргументација не изгледа довољна нити убедљива ни у прилог тезе да је субјекат песме Штур ни у прилог друге и с првом тесно повезане тврдње да Његош под „Државом Сатанином“ мисли на Аустрију. Сажето речено, нама не изгледа убедљива теза да песма има у основи политички карактер.

На чему почивају наше сумње у те тезе?

Најпре на једном податку о дејству Ковијанићеве тезе на саме словачке културне раднике и историчаре књижевности у време (1933. год.) кад је тезу први пут поставио, — податку који нам даје сам Ковијанић. Он, наиме, пише како је његова тврдња о Штуру као субјекту Његошеве песме деловала на те раднике

— као откриће! Нама је познат један од словачких научника који песму третира као оду Штуру. То је Владимир Матул. У свом делу „Людовит Штур“ он пише: „А славни Његош опевао га је у песми коју му је специјално посветио“ (стр. 29, Братислава, 1956). Но, Матул се при томе просто позива на наслов који песма има у издању Његошевих *Целокупних дела* из 1927. године, у Београду. Поводом те чињенице доиста се мора поставити питање: ако је песма стварно била посвећена Штуру, да ли би та чињеница могла остати скривена самим Словацима? Зашто би Ковијановићева тврдња морала да делује као откриће? Истина, словачки културни и научни радници с којима је Ковијанић био у додиру тридесетих година овог века нису могли непосредно знати ту чињеницу. Али зар Штурови и Његошеви савременици не би оставили никакво писано сведочанство или бар изјаву о томе која би се преносила и постала доступна каснијим генерацијама културних радника? У сваком случају, сâм Ковијанић нам није навео ни један писани податак да је словачка културна јавност (нарочито пре објављивања песме под насловом *Људевиту Штуру у „Гласу Црногорца“*) прихватала Његошеву песму као оду Штуру и његовим свесловенским идејама и као критику друштвених и националних односа у Аустрији. Преостала би једна, мада не и једина, претпоставка да је Његош у песми доиста певао о Штуру и његовој борби против стања и односа у Аустрији,⁶ али на тако скривен начин да то нису разумели ни Штур ни његови савременици. Но у том случају би била веома необразложена теза о политичкој позадини објављивања песме у „Гласу Црногорца“ 1875. године и о *начину* објављивања, то јест објављивања само првих 16 стихова. Доиста, ако не постоје докази да је песма била схваћена и доживљена као песма посвећена Штуру и његовој борби против прилика у Аустрији, зашто бисмо морали прихватити да је Симо Поповић из политичких разлога (да се не замери Аустрији) изоставио све строфе осим првих шеснаест? Истина, загонетна је тврдња уредништва да песма раније нигде није објављивана. Поповић је *могао* знати да је објављена у Братислави („Татрански орао“). Но ако је хтео да ту чињеницу прикрије, то је био онда врло наиван поступак јер су у Аустрији могли још боље знати да је песма тамо објављена и такође знати за њену политичку позадину и дејство — ако га је имала!

Други разлог за сумњу да је субјекат Његошеве песме *Људевит Штур* ми темељимо на следећем постулату: субјекат песме

⁶ Не кажемо намерно: против Аустрије, јер је Штур тек након неповољног исхода револуције 1848. за словенске народе почео да изграђује идеју о уједињењу словенских народа под вођством Русије. Спис у коме је те идеје развио написао је 1852—1855. Реч је о спису *Словенство и свет будућности*. Објавили су га тек 1867. год. руски панслависти.

(односно, она личност, или оно биће или снага о којем Његош пева) треба да буде такав да се на њега могу односити све карактеристике изражене у бројним симболима и метафорама. Уколико то не би био случај, то би значило да Његош није имао ни јединствену идеју или замисао која веже све појединости у целину. Но, немамо основа да учинимо ову претпоставку.

Међутим, ако на песму применимо поменути постулат, лако ћемо увидети да Штур не може бити њен субјекат. Доиста, допустимо чак да је она „свијетла зубља“ којој Његош следује „у мрачноме путовању“ Штурова свеславенска идеологија(!?) и да је Штур она „природа тајанствена“ чији је Његош сателит. Али како би Штур могао бити онај који дуби у „зрцала мистическа“, стоји на „зениту точку“ (на зениту) и „дјева химне просторима“ уз „судебне жице“, док истовремено види свој лик на надиру? Исто тако се мора поставити питање: како и зашто, на основи којих особина, односно сазнања о његовој личности, Штур може бити сличан славују који се огледа ујутро у потоку и пјевајући — учи сама себе и дозива сама себе. По чему, даље, Штур може бити она снага или појава, која, кад се од нас удаљи, личи на Сунце које је зашло? Штур је био идеолог народног препорода у Словачкој и филозоф, па како се ове метафоре, нарочито оне о дубљењу у огледалу, могу односити на њега? У сваком случају, Ковијанић нам није — на основи анализе Штурове личности, идеја и делатности — доказао да се ове метафоре могу, а још мање да се морају односити на њега. Истина, Ковијанић у оној метафори о дубљењу у „зрцала мистическа“ (као и у неким другим метафорама које се у песми јављају касније) види израз Његошеве сумње у остварење Штурових свеславенских идеја. Али доиста се не може видети зашто би у тим метафорама била изражена нека веза са Штуровим политичким идејама и сумња у њих.

Ни бројне друге метафоре и поређења не морају се односити на Штура, а неке и не могу. Нека држава Сатанина и буде Аустроугарска, а Штур онај који по њој путује „као ангел“, па у тој држави „види оком магическим“ „сјеме ускрса“, то јест препорода и ослобођења Словена. Али како би се на Штура могле односити многобројне друге слике: како „развирава“ погледе по „алмазним острвима“ у „држави Латониној“, то јест у космичком мраку, како „жеже лампе с растојањем по ужасном ноћном пробу“, „допружава се у бездне“ где се магнетна игла више не окреће како треба? Да ли је Штур песник космичких тема и визија да би му се ове метафоре могле приписати? Колико знамо, Штур то није био. С друге стране, Ковијанић није навео ни један стварни разлог да се ове метафоре морају односити на Штура.

МОЈА ПРЕТПОСТАВКА

После критике Ковијанићевог тврдње о Штуру као субјекту Његошеве песме, дужни смо да пружимо свој, другачији одговор. Ми га дајемо у форми хипотезе, али хипотезе којој ћемо настојати да обезбедимо бар статус вероватности.

Наше полазно становиште у постављању хипотезе је следеће. Ако има макар неколико разлога за оспоравање тврдње да је субјекат Његошеве песме Штур, и то као политички идеолог — а видели смо да ти разлози постоје — онда треба напустити и карактерисање песме као у основи политичке, као песме с политичком наменом. Кад то учинимо, преостаје нам могућност да субјекат песме покушамо одредити упоређивањем садржаја песме с другим мисаоним а не политичким песмама Његошевим. Ако утврдимо да се у њој јављају бројне метафоре, симболи и замисли као и у овој другој групи песама, тада имамо право на хипотезу да је и субјекат ове песме исти са субјектом или основним мотивом ове друге групе песама. Мислимо да је методолошки недостатак Ковијановићевог тврдње о Штуру као наводном субјекту песме, која нас интересује управо у томе што оваква поређења није вршио, односно, што је песму посмаггао сасвим ван жанра којем она припада. Ми смо ова поређења вршили и на основи њих постављамо хипотезу да субјекат песме није ни Штур, ни било која друга „генијална личност“, а ни Сунце, како је то мислио Латковић већ — *само поетско надахнуће Његошево или сама поетска мисао*, али заогрнута мноштвом симбола, загонетних као што је загонетно и само поетско надахнуће. Односно, шире одређено, Његошева песма, наводно посвећена Штуру, спада у групу песама које је Његош посветио људској мисли уопште и посебно њеном поетском облику, песничком стваралаштву, креативној песничкој имагинацији.

Покушаћемо сада да ову хипотезу образложимо. То, наравно у духу основног методолошког поступка који предлажемо, можемо учинити указивањем на конкретни мисаоно-песнички садржај песама о мисли и упоређењем са садржајем песме која нас првенствено интересује.

Најпре треба истаћи да је сама људска стваралачка мисао (сада не диференцирамо разне њене облике) предмет Његошевог дивљења и мисаоно-поетског одређивања (баш одређивања!) кроз, може се рећи, читав Његошев стваралачки живот. То се види из континуираног низа песама, и то како оних чији сâм наслов показује да се односе на мисао, тако и неколико других у којима је мотив људске мисли подређен некој другој теми, али присутан као неопходни део основне, примарне теме. Конкретније речено, песме у којима се људска мисао јавља као мотив (су бар следеће: *Ко је оно на високом брду*, која може потицати још из 1833, *Црногорац свемогућем богу* (1834), *Вјерни*

син ноћи пјева похвалу мислима (1837), Мисао (1844), Тројица вас насамо... (1844), Луча Микрокозма (1845) и Спровод праху С. Милутиновића (1848). У неким од ових песама (као и у писму А. Франклу из 1851, писаном непосредно пред Његошеву смрт) главна тема је песник, односно песничко стваралаштво, па код нас већ постоји низ расправа и огледа о Његошевој „поетици“ (В. Латковић, В. Бурјић, Д. Јеремић и др.).

Кад је, пак, реч о мисли уопште, може се рећи да Његош има бар следеће тежње: да одреди значење и улогу мисли у склопу човекова бића уопште (на пример, у песни *Вјерни син ноћи*), да упореди разне њене облике и изрази њихове специфичности (*Тројица вас насамо...* филозоф, астроном, поета) и да песничким метафорама изрази космичко-онтолошко значење поетске мисли (*Мисао, Спровод праху Симе Милутиновића*). При томе је најчешћи предмет Његошева интересовања онај облик и начин испољења мисли који бисмо данас, вероватно, могли означити као креативну имагинацију, која долази до израза у песништву уопште и посебно у оном песништву које се изражава у космичким визијама и „узлетима“, којима се сам Његош одликовао. Можда је најбољу карактеристику тог и таквог облика мисли дао сам Његош у песни *Мисао* кад истиче да ум (или: методична рационална активност људског духа) не може поставити границу, обуздати га у његовом „узлетању“:

Твојему полету, иако је кратак,
ум границу ставит никако не може;
он с великим трудом са тобом управља
ка кормач сугтали у буру са лађом;
ти границу моћи прећеш људске смјело...

Тај облик мисли поближе се у *Лучи микрокозма* одређује као „свијетла идеја“ или као „луча“ која ће водити песника на његовим „космичким путовањима“ ка извору светлости, физичке и духовне, кроз хаос и космос, беспоредак и поредак.

Ми ћемо сада навести низ конкретних карактеристика тог имагинативно-поетског облика мисли изнесених у поменутиим мисаоним песмама, да бисмо их на крају упоредили са садржајем песме наводно посвећене Штуру.

Тако, већ се у песни *Ко је оно на високом брду* песник одређује као онај који

... бистро око бача
пут престола свемогућег творца,
погледима таму просијецу
те покрива поља подуранска

а у песми *Вјерни син ноћи* се ово песничко космичко визионарство исказује у далеко развијенијој слици:

Ти највише завјес мрачну дижеш
и испод ње мож назријет мало
божествену силу и могућство
и красоту небеснијех странах...
чак до кола летиш сунчаного
уз његове сјајне и шиљасте
из чела му излазеће зраке;
у бистру му круну загледиваш,
па отолен по простору летиш
и наводиш велика свјетила
те спавају под завјес Фебову.⁷

У истоименој песми⁸, мисао се даље и дубље одређује, то јест не само као моћ замишљања, већ и разумевања света, јер мисао је та која „усиљава чојка“

да свјетило зажди у бездне чудествах,
да открије јасно смртнијем очима
сва чудества божја — таинствену књигу...

па су „сви свјетови без очију мрачни“.

Но треба рећи да се и у овој песми понова јавља мотив узлета у космичка пространства, али и мотив спуштања у тартар, ад, хаос:

У моме полету безбројна сам сунца
њина созвјездија налазио свуда,
сва пространа поља ће су засијана
свјетлим шаровима како капља бистре
из тешка облака кад кроз луче сјајне
пред заходом сунца поспу сферу нашу...

Ти си ме сводила у бездне Тартара...
с трепетом сам гледа ужасне картине...

У песми *Мисао* има још један детаљ који нас, показаћемо то касније, мора заинтересовати. То је Његошево гледање на моћ и судбину људске мисли у сукобу с временом. Хегел је за положај људског ума кроз историју употребио слику Феникса: као и ова митска птица, тако и дух стално искрсава из власти-

⁷ Већ у овој песми, која је објављена 1837, јавља се метафора о мисли као посреднику између неба и земље која се јавља и у песми *Спровод праху*... из 1847. Само, у последњој песми метафора је знатно развијенија, садржајнија и у мисаоном и поетском погледу.

⁸ „Мисао“, 1848.

тог пепела, из рушења његових творевина кроз историју. Његош се не служи овом сликом, већ једном горком и драстичном иронијом, иза које ипак стоји уверење у снагу духа, мисли. Јесте, време руши човекове творевине и човек је чак у положају да данас пљује на оно што је јуче сматрао светим. Али и снага мисли није за потцењивање:

не гледајућ пустош што вријеме чини,
дижеш нове ствари на развале палих,
твоом приправљаш врагу... да што рушит има!

И у *Лучи*, наравно, поетска имагинација („луча“, „свијетла идеја“) води песника не само кроз космос и ка извору светлости (богу, панкосмичком центру) већ и у хаос, пакао, тартар. (Ништа не смета што је песник препустио у спеву „самом богу“ да опише хаос). Тамо сазнајемо да би царство „мрака“ остало вечно кад би бог одустао од дужности стварања (III, 49 и след.), да су у тами заробљена још многа „сунца и свјетови“, али их бог буди „од сна хладна и превјечитога“ (III, 91 и след.), па их уводи и срећено „слатко битије“:

Зажега сам ја пламене буре
у предјеле ноћи и хаоса,
та ми буде сунца и мирове
од сна хладна и превјечитога.
Тамо свјетлост ужасне побједи
над нијемим царством одржава,
распрострања свијетле границе
и позива на слатко битије
из смртнога опширнога лона
многобројне заточнике таме.

Ми бисмо могли навести још бројне замисли и метафоре из ранијих Његошевих песама посвећених људској мисли, првенствено имагинативној поетској мисли које ћемо срести у песми наводно посвећеној Штуру. Али да би се то што непосредније увидело, морам најпре поново, на овом месту, навести три следеће њене строфе:

Ка свјетила једног луче у његову развијању
из кристалне колијевке са играњем што се сипљу,
погледи се исто твоји разиграју неуморно
по алмазним островима у држави Латониној,⁹
зјенице ти смјело дубе на дискове распламане,
у бездне се погружаваш, ћено игла полус не зна,
нит кормило лаба слуша, ће природа побјеђена
у њедрима ноћи спава — хаос мјериш с мраком збориш.

⁹ Држава Латонина — царство мрака; Латона је богиња ноћне таме.

У атому студеноме, те превјечним санком спава,
видиш симбол божествени и некога бића клицу —
ти у мрачним просторима под хаосне густе тмуше
видиш оком магическим ће с' ускрса сјеме таји.
Неуморни твој генији по правилу неком тајном
жеже лампе с растојањем по ужасном ноћном гробу,
и путујеш, но ка ангел, по држави Сатаниној,
и адово нарјечије са поуком гласе даје.

И цар исто ради од Ипериона,¹⁰
зажигућ огњеве на кристалне куле
Пиринеја¹¹ гордог обилне Индије,
које гордо дубе над бурним тучама,
ал' му мраке вјече, сопутнице прдне,
већ фењере смјело брилијантне гасе
на ледену круну Чимбораса горда,
ал' он исто зубљом неуморно трчи.

Ако иоле пажљивије читамо ове строфе и упоређујемо их са садржином ранијих песама о мисли и посебно о песничкој креативној имагинацији, увидећемо њихову фрапантну сличност, а често и истоветност. Тако, „погледи“ (из четврте строфе) који се „разиграју неуморно по алмазним островима у држави Латониној“ (то јест, по звездама у космичком мраку) исто су што и погледи песника из песме *Ко је оно на високом брду* који

... бистро око бача
пут престола свемогућег творца,
погледима таму просијјца
те покрила поља подуранска

или, пак, што и полети мисли из песме *Вјерни син ноћи* ... , која „чак до кола лети сунчанога“, загледа се у бистру „круну сунца“, па „отолан по простору лети“ и налази „велика свјетила те спавају под завјес Фебову“.

¹⁰ Иперион — исто што и Хелиос, бог сунца; сунце.

¹¹ Сматрамо да ова реч „Пиринеј“ овде не може да стоји, односно, да је словачки издавач песме погрешно прочитао реч која је у рукопису песме стајала, што до сада није приметио ниједан наш коментатор песме. Наиме, Његошева мисао и слика у целој овој строфи, а у продужетку претходне, следећа је: као што „гениј“ оне силе којој се песник обраћа „жеже лампе с растојањем по ужасном ноћном гробу“, то јест осветљава хаос, уноси сазнање, то исто чини и Сунце, осветљавајући Земљу. Само (физички речено: због округлости Земље), његове зраке се гасе на неком врху на западној полулопти у истом тренутку кад осветљавају неки антиподни врх на источној полулопти. Пошто је један такав западни врх Чимбораса а источни се веже за „обилну Индију“ овај други не може бити Пиринеји; овде могу бити само Хималаји.

[Можда је Његош био написао: *перигеј* обилне Индије, што би могло да значи полукруг, „апсиду“ око Индије].

И „погружавање у бездне“ (из исте строфе) „бе природа побјеђена у њедрима ноћи спава“ већ смо раније срели у *Лучи*, као што смо тамо срели и најављивање могућности да многи „заточници таме“ пређу у „слатко битије“, што се у песми која је предмет наше расправе изражава као способност субјекта песме да и у „атому превјечноме“ наслути клицу неког бића, односно, да у „тмушама“, то јест у хаосу, наслути припремање неког препорода, васкрснућа. И генија (из пете строфе) који „жеже лампе с растојањем по ужасном ноћном пробу“ већ смо срели у песми *Мисао* где је тај гениј сама креативна имагинација човекова која „усиљава чојка“ да „свјетило зажди у бездне чудествах“.

Но познато је да Његошове космолошко-космогонијске визије и физички појмови имају и своје пренесено, духовно значење. Светлост и мрак („мраке“) имају и директно значење, и значење реда и просвећености, односно, нереди, незнања, заблуде, непросвећености. Зато се и оне лампе које „гениј“ упаљује по „ужасном ноћном пробу“ могу схватити као просветљујућа делатност људске мисли. А знамо већ из песме *Мисао* да све творевине мисли имају непријатеља у времену које их руши, али да мисао ипак увек изнова ствара (и тако даје свом непријатељу материјал за рушење). То стање непобедивости и неискоренивости људског мисаоног стваралаштва и истовремене пролазности и пропадања сваке поједине творевине изражено је у шестој строфи песме која нас интересује кроз поређење са сунцем и „мракама“: таман што је сунце упалило „фењер“ на једном крају, мраке, пратећи га у стопу, гасе га на другом; али оно ипак са „зубљом неуморно трчи“.

Дакле, мислимо да нам фрапантна сличност или идентичност скоро свих до сада наведених детаља у песми која је предмет расправе и у песмама које је Његош раније посветио људској мисли, посебно имагинативно-креативној песничкој делатности, даје право за тврдњу да је стварни субјекат прве песме такође песничка мисао или песничко надахнуће, које је било необично интензивно и код самог Његоша. Односно, не постоји никакав убедљиви разлог да за тај субјекат сматрамо Људевита Штура, како то мисли Ковијанић, нити пак — сунце, како је то мислио Латковић, којему ипак треба одати признање за општу тезу да је песма наставак идеја изражених у *Лучи*.

Али остали су у прве три строфе песме детаљи (символи и метафоре) које би требало ускладити с хипотезом коју смо поставили на основи 4, 5. и 6. строфе. „Зубља свијетла“ из прве строфе којој песник следује као побожник за „лампадом итрајућом“ (свећом) не пружа за нашу хипотезу никакве тешкоће: она се може са извесношћу тумачити као песничко надахнуће Његошево (и посебно као његов смисао за стварање космичких визија). Но загонетно је песничково огледање, „ка вјештице“,

„пред зрачнијем образима“ (прозрачним ликовима) и дубљење силе којој се песник обраћа „у зрцала мистическа“, њено итрање на зениту уз истовремено певање химне просторима и виђење свог лика — у надиру. Па ипак, у ранијим песмама постоје неки елементи који нам омогућују да и ове који су проблематични (загонетни) тумачимо као везане за песника и песништво. На пример, у песми *Мисао* Његош помиње „гомиле чудествах“ које му се јављају пред очи кад делује његова поетска имагинација:

Кад ми заждиш душу валром поезије
тад у гимне славе своје створитељу
душа ми се топи и заигра лира;
тад ми се појаве гомиле чудествах,
међу њима станем и почнем их питат
откуд су постале и ће им је конач.

Зашто, доиста, они „зрачни образи“ не би могли да буду само друго име или нови облик оних творевина фантазије које се песнику јављају пред очима у песми *Мисао*?

Међутим, кад је реч о дубљењу у „зрцала мистическа“, седењу на зениту и певању „химне просторима“ уз истовремено виђење свог лика на надиру, — признајемо да те слике не можемо лако и брзо ускладити с хипотезом да је и ту реч о креативној имагинацији и песнику. Ипак ни овде нисмо сасвим беспомоћни. Наиме, Његош у писму А. Франклу од 12. октобра 1851. овако говори о песништву и песнику: „Ах, дивна поезија, искра таинствена. Ја никад нијесам могао разабрати али је она искра бесмртнога огња, али је бурна клапња, чедо уског поднебија нашег. Са земне је катедре сматрам вјетерним наступом; но кад се човјек попне више од самог себе, онда види биједност људску, и када је поета може рећи да је жрец олтара свесвјетија... Он види велики лист од књиге миробитија отворен, у њему чита чудества створитељева. Они су његово најслабе пиће, он се њима опија, он силом воображенија изводи из блатне земље клицу небеснога живота — трулину боготвори“. Видимо, дакле, да Његош овде поезију романтичарски одређује и као „бурну клапњу“, као „вјетерни наступ“. Зашто то не би могло да личи и на „гледање у зрцала мистическа“? Ако немамо право да ту тражимо неку сличност, извесно је да Његош у овом писму говори о песнику као „жрецу олтара свесвјетија“ и да му придаје моћ да својом фантазијом „трулину боготвори“, да „изводи из блатне земље клицу небесног живота“; а у песми која нас интересује субјекат за којим трагамо „пева химне просторима“ и осим тога „ништожности бићем дражи“. Шта друго или ко други ту може бити субјекат до песник, песнички дар? Раније већ поменута Ковијанићева претпоставка како се у гледању „у зрцала мистическа“ изражава Његошева сумња у Штурове

свеславенске идеје толико је далека од конкретног садржаја песме, да је неодржива.

С хипотезом коју смо изнели није у супротности ни садржај треће строфе у којој се, с ослонцем на претходну, субјекат песме упоређује са славујем који се огледа у потоку и певајући јутарњу химну дозива и весели сама себе. Песник и песничтво могу се упоређивати са овако описаним славујем зато што се и песник огледа у својим творевинама, што поезија по Његошу није само „клапња“ већ и идеално стварање, па је чак песник за њега „творац мали најближи божеству“. Отуда ни песничковање није просто месечарство или бунцање („лунатика али клапња“) нити пак нешто безначајно у космосу, већ свечана космичка химна („свештена литургија у сабору свесветија“).

Дакле, сматрамо, и покушали смо доказати, да Његошева песма коју је Људевит Штур објавио на почетку 1847. под неодређеним насловом *Песма од Петра II Петровића Његоша*, а код нас је објављивана под насловом *Људевиту Штуру*, при чему је већина историчара књижевности сматрала да је Штур субјекат песме, у ствари представља једну од бројних песама у којима се Његош континуирано бавио покушајима разумевања и песничког одређивања људске мисли уопште и посебно песничке креативне имагинације.

НАПОМЕНЕ УРЕДНИШТВА

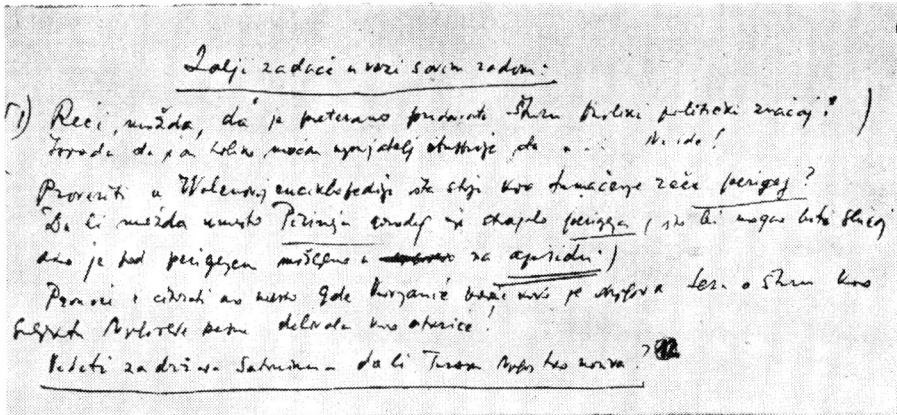
У заоставштини пок. Вука Павићевића пронађен је овај рукопис, припреман — по претходном договору — за наш „Гласник“.

Сматрали смо се обавезним да га објавимо, утолико прије што пок. Павићевић овим прилогом пружа још једну могућност за тумачење Његошеве пјесме „Аудевиту Штуру“.

Сâm рад, иако недовршен (из забиљешке пок. Павићевића види се да је намјеравао да још понешто провјери и поткријепи), садржи суштину ауторовог поимања и тумачења ове Његошеве пјесме; уједно, може се сматрати да су у раду садржане најбитније компоненте на којима аутор заснива своје гледиште (или, како сâм каже — „претпоставку“).

У рукопису је било неколико ознака за фусноте, али оне нијесу нађене.

Приложили смо факсимил ауторове забиљешке — подсјетника за дораду рукописа.¹²

¹² „Даљи задаци у вези с овим радом:

Рећи, можда да је претерано придавати Штуру онолики политички значај?

Испада да је он толико моћан непријатељ Аустрије да... Не иде! Проверити у Воленовој енциклопедији шта стоји као тумачење речи перигеј?

Да ли можда уместо Пиринеја гордог није стајало перигеја (што би могло бити случај ако је под перигејем мишљено и на апсиду).

Пронаћи и цитирати оно место где Ковијанић каже како је његова теза о Штуру као субјекту Његошеве песме деловала као откриће!

Видети за државу Сатанину — да ли Турску Његош тако назива?“

Summary

ON THE QUESTION OF THE BASIC MOTIVE IN THE NJEGOŠ'S POEM
»TO LJUDEVIT ŠTUR«

by *Vuko Pavičević*

The last work of Vuko Pavičević, who died in 1978, which had been written for the present volume of Herald, was found in his legacy. It is a treaty on the interpretation of the motive of Njegoš's poem »To Ljudevit Štur« published in 1847 in »Tatran's eagle« №51, a literary supplement to the »Slovak people's newspaper« (Bratislava).

Pavičević's work although unfinished (it is evident in the author's notes that he intended to check upon certain points and polish it), represents the essence of his understanding and interpretation of Njegoš's poem and the main elements he based his views on (or »assumptions« as he himself wrote). Namely, Pavičević attempted to dispute the argument that Ljudevit Štur was the subject of the Njegoš's poem; the author explained his idea in detail, and said that Njegoš dedicated the poem to Ljudevit Štur by title only and that according to the main motive it belonged to »the group of poems devoted to human thought in general and to its poetic form in particular, to the poetic creativity and creative poetic imagination«.

